

religie op te gaan in moraal, zijn naaste geestverwanten, zooals W. HERRMANN en HARNACK trokken dit konsekwent door.<sup>53)</sup> De ervaring werd Erlebnis.<sup>53)</sup> Ook de *positieve* school, die het oude geloof der konfessies aannemelijk wil maken voor den modernen tijd, is aan RITSCHL georiënteerd. Zij trekt zich steeds op de ervaring terug.<sup>54)</sup> Eindelijk kan ook de *religionsgeschichtliche* school haar Ritschliaansche afkomst, ondanks alle afwijkingen, niet verloochenen. De groote vraag van dezen tijd is voor TROELTSCH niet: hoe krijg ik een genadigen God, maar hoe vind ik de ziel en de liefde weder.<sup>55)</sup> Bij zijn historisch onderzoek gaat hij uit van een religieus apriori, dat, ofschoon hij het rationeele er niet in ontkennen wil, toch tot het irrationeele moet worden herleid.<sup>56)</sup> De laatste beslissing over de religie kent hij toe aan subjektiviteit en gevoel.<sup>57)</sup> Gedurig beroept hij zich op SCHLEIERMACHER en in de wijsbegeerte voelt hij zich aan de Wertfilosofie van RICKERT verwant.<sup>58)</sup> Uiteraard zijn godsdienstpsychologie en godsdienstfilosofie op soortgelijken leest geschoeid. De eerste moet hoofdzakelijk van mededeelingen van religieuze ervaringen leven.<sup>59)</sup> De laatste ontvangt, gelijk ze thans beoefend wordt, zoowel uit godsdienstgeschiedenis als uit godsdienstpsychologie het materiaal, dat zij verwerken moet.<sup>60)</sup> Een apologetiek, welke zich van haar bedient, kan niet anders opereeren dan met religieuze bevindingen.

Zoo loopt de apologetiek, mede door tusschenkomst van RITSCHL, nog altijd rond in den doolhof, waarin SCHLEIERMACHER haar had gezonden. Nog altijd is haar wachtwoord: „begründen.” Terwijl de vijand voor de poorten ligt, bouwt zij gedachtencomplexen in de hoop, dat hij ze bewonderen zal en van verderen strijd afzien. Hoe fijn die gedachtencomplexen somwijlen ook zijn en hoezeer ze de tegenstanders tot denken moeten nopen, krachtig verweer gaat er niet van uit. Trouwens, rechtstreeksch verweer ligt ook niet in de bedoeling. Men verwacht van de apologetiek een Prinzipienlehre of althans een Fundamentaltheologie. Als zuiver verdedigende wetenschap is zij losgelaten. En ook zij, die het onlogische hiervan inzien en haar de geloofsverdediging willen opdragen, leggen haar toch nog als eerste taak het „begründen” op.<sup>61)</sup>

Wij beleven dan ook heden op apologetisch gebied een da capo van het begin der 19<sup>de</sup> eeuw. Weder is de apologetiek op